

روزشمار زندگی سیاسی مدرّس

حسین وحدتی

بنیاد پژوهشهای اسلامی - مجله مشکوة

درآمد

شهید سید حسن مدرّس از عالمانی است که جایگاه ویژه‌ای در پهنه تحولات اجتماعی - سیاسی تاریخ معاصر ایران دارد. وی به عنوان مجتهد طراز اول از سوی

علمای عظام آیه‌الله آخوند خراسانی و آیه‌الله مازندرانی به مجلس معرفی شد و در ادامه در پنج دوره مجلس شورای ملی از سوی مردم تهران به نمایندگی انتخاب گردید. این دوره زمان اوج مبارزات ملی - مذهبی ایشان محسوب می‌شود. با قاطعیت می‌توان گفت دغدغه آیه‌الله مدرّس در طول همه این دوره‌ها، حفظ استقلال ایران و اجرای قوانین اسلامی بود. فعالیت وی در عرصه سیاست، بخشی از تاریخ حرکت دینی معاصر را به‌وجود می‌آورد. به همین دلیل بازخوانی و مطالعه آن از اهمیت برخوردار است. در این نوشتار بنابر استقصایی که در منابع تاریخی انجام شده، برش ۱۷ ساله (۱۲۸۹ تا ۱۳۰۷ش) زندگانی ایشان به صورت روزشمار گزارش می‌شود.

۱۲۸۵/۱۲/۲۵ - دعوت ادیب التجار وکیل اصفهان در مجلس شورای ملی از سید حسن مدرّس برای حضور در تلگراف‌خانه و تأکید بر خروج متحصّنان از کنسولگری انگلیس و بازگشایی حجرات و دکاکین. در این دعوت مدرّس در این جریان حضور یافت.

۱۲/۲۷ - گزارش مخابرات به حاج آقا نورالله اصفهانی توسط سید حسن مدرّس. - مأموریت مدرّس از سوی حاج آقا نورالله اصفهانی برای رفتن به کنسولگری انگلیس و ابلاغ پیام ادیب التجار و دعوت متحصّنان به خروج از آنجا و بازگشایی بازار.

- ۱۲۸۶/۳/۱۱ - سخنرانی سید حسن مدرّس در انجمن ولایتی اصفهان.
- ۱۶/۸ - سخنرانی مدرّس در انجمن ملی اصفهان دربارهٔ عدم وجود امنیت در شهر.
- ۱۸/۱۰ - اظهارات مدرّس در انجمن ملی اصفهان دربارهٔ معنای مشروطه و وظیفه نمایندگان مجلس.
- ۱۸/۱۶ - سخنرانی مدرّس در انجمن ملی دربارهٔ پیشنهادهای ارائه شده در مورد شیوه مبارزه با قرارداد ۲۱ اوت ۱۹۰۷.
- ۹/۲۹ - تلگراف مدرّس و ۱۴ نفر از علمای اصفهان به بوشهر مبنی بر اعلام «مخالفت با مجلس شورای ملی، به مثابه محاربه با امام زمان است».
- ۱۱/۱۸ - مأموریت انجمن ملی اصفهان به مدرّس برای رفتن به انجمن بلدیّه و استفسار از وضع نظام شهر و مراجعت نامبرده و گزارش اظهارات اعضای انجمن بلدیّه به اعضای انجمن ملی.
- ۱۲/۲۷ - سخنان مدرّس در انجمن ملی دربارهٔ تحمیلاتی که از بابت صاحب ملک شدن آقایان و شاهزادگان به فقرا وارد می‌شود.
- ۱۲۸۸/۷/۲۱ - تلگراف اهالی اردستان به انجمن ولایتی اصفهان توسط مدرّس و اظهارات مدرّس مبنی بر عدم همراهی ایالات با مشروطه.
- ۱۸/۲۹ - انتخاب مدرّس، مشیرالملک و کلباسی از سوی انجمن ولایتی برای رسیدگی به اتهامات ضیغم السلطنه در عدلیه اصفهان.
- ۹/۱۸ - انتخاب مدرّس و سه نفر دیگر از اعضای انجمن ولایتی اصفهان توسط اعضای انجمن برای مذاکره با نمایندگان انجمن بلدیّه در امور بلدی.
- ۱۰/۹ - سخنان مدرّس در انجمن ولایتی دربارهٔ ضرورت متوقف ساختن مصرف تریاک، به دلیل زیان بسیاری که برای کشور دارد.
- ۱۲۸۹/۳/۲۰ - معرفی مدرّس و جمعی دیگر از علما توسط آخوند خراسانی و مازندرانی به مجلس شورای ملی برای انتخاب ۵ نفر از آنان به عنوان مجتهد طراز اول.
- ۵/۱۱ - سخنرانی مدرّس دربارهٔ شرکت زنان در انتخابات مجلس شورای ملی و ضرورت مقابله با محمّد علی شاه و اتباع وی.
- ۵/۲۱ - انتخاب مدرّس به حکم قرعه به عنوان هیأت طراز اول دوره دوم مجلس شورای ملی توسط نمایندگان مجلس.
- ارسال مکتوب شورای ملی (۲) به آیات عظام خراسانی و مازندرانی و

- اعلام خبر انتخاب شدن پنج نفر از علمای معرفی شده از جمله مدرّس به عنوان طراز اول.
- ۱۶/۷ - قرائت تلگراف حاج آقا نورالله (مدیر اتحادیه علمای اصفهان) در جلسه ۱۳۵ دوره دوم مجلس شورای ملی دربارهٔ انتخابات هیأت طراز اول و حرکت مدرّس به طرف تهران.
- ۹/۲۹ - سوگند شهید مدرّس در جلسه ۱۹۵ دوره دوم مجلس شورای ملی حسب اصل ۱۱ قانون اساسی مشروطیت.
- ۱۰/۱ - اولین نطق مدرّس در دوره دوم مجلس شورای ملی.
- ۱۰/۹ - شرکت مدرّس در جلسه مجلس شورای ملی و به جا آوردن مراسم تحلیف.
- ۱۱/۳ - نطق مدرّس در مورد ضرورت انتخاب هیأت ۵ نفره طراز اول از سیاهه ۲۰ نفر پیشنهادی مراجع نجف.
- ۱۱/۵ - سخنرانی شهید مدرّس در مجلس شورای ملی دربارهٔ ضرورت اتحاد و پرهیز از اختلاف و پاسداشت مشروطیت. وی سخنان خود را با این بیت آغاز کرد:
- جان گرگان و سگان از هم جداست متحد جانهای شیران خداست
- نطق شهید مدرّس در مجلس شورای ملی دربارهٔ نظام ارتش ایران. وی اظهار داشت: ابداً ما تجویز نمی‌کنیم که از غیر مسلمین سرباز گرفته شود، یعنی این تکلیف دینی به مسلمین تعلق بگیرد.
- ۱۱/۲۶ - سخنرانی شهید مدرّس دربارهٔ قشون اجباری. وی در بخشی از سخنانش اظهار داشت: نطق من سندیت دینی دارد. هر کس که تمام حدودش را نمی‌فهمد، ننویسد.
- نطق سید حسن مدرّس دربارهٔ تشکیل قشون (سواره و پیاده و گرفتن سرباز از طوایف گوناگون). وی اظهار داشت: بر جوانان کشور است چه از جوانان زرتشتی، یهود، ارامنه به سربازی بروند و خاک مقدّس خودشان را نگاه دارند.
- ۱۱/۲۸ - نطق مدرّس در مجلس شورای ملی در مورد معیار مخالفت با شرع در قوانین. وی اظهار داشت: ... فرق است میان موافقت با شرع و عدم مخالفت آن؛ قانون اساسی گفت: مخالفت با شرع نداشته باشد، نه اینکه

موافق با شرع باشد.

- ۱۲/۵ - نطق مدرّس در مجلس شورای ملی دربارهٔ اعزام دانشجو به خارج از کشور. وی در بخشی از سخنانش اظهار داشت: باید نحوی کرد که امروز که محتاج به علوم اروپا هستیم؛ علم را به مملکت خودمان بیاوریم... اگر معلم بیاورید و اولیای امور هم مواظب باشند... سالی یک کرور هم خرج آن معلمین بشود نافع و بهتر است از برای مملکت از اینکه شاگرد به خارج بفرستند.
- ۱۲/۱۰ - نطق مدرّس در مجلس شورای ملی دربارهٔ ضرورت وحدت و همبستگی میان اقوام مختلف ایرانی. وی اظهار داشت: تمام مللی که در ایران هست، همه باید با هم مشغول خدمت به مملکت خودشان بشوند.
- ۱۲۹۰/۱/۱۸ - نطق مدرّس در مجلس دربارهٔ قانون ثبت اسناد و ضرورت وجود مدعی العموم برای حفظ حقوق مردم.
- ۳/۱۶ - نطق مدرّس در مجلس دربارهٔ ضرورت عمل حسب نیت واقف. وی اظهار داشت: وکلا می‌دانند که متجاوز هفتاد سال است که انگلیس به هندوستان استیلا پیدا کرده، در این مدت دولت انگلیس وقف را تصرف نکرده است، بلکه نظارتی در اوقاف دارد.
- ۳/۲۴ - نطق مدرّس در مجلس شورای ملی دربارهٔ مسئله مالیات. وی بیان داشت: خوب است این را عرض کنم که این مسئله مالیات را ما نسبت به شرع ندهیم و اسمش را خمس یا زکات نگذاریم؛ این مالیاتی است که اولیای امور می‌بندند.
- ۸/۲۰ - نطق مدرّس در مجلس شورای ملی در ضرورت پابرجایی مجلس شوری. وی در بخشی از سخنانش اظهار داشت: ... خدای نخواستگه اگر این مجلس منفصل بشود، یک مفاسد عظیمی مترتب شود و باید باشیم و اگر خدای نخواستگه موکلین شما بگویند که بلند شوید برنخواهم خاست^۱.

۱ - در اواخر دوره دوم مجلس که نفوذ روسیه تزاری به حد اعلای خود رسیده و قوای نظامی آن در قسمتهایی از ایران متمرکز بوده و اگر انتخابات دوره سوم جریان می‌یافت، قطعاً به واسطه آن که نمی‌توانست از این نفوذ روزافزون جلوگیری کند، نمایندگان دوره دوم به فکر افتادند که تا انتخابات به جریان عادی و طبیعی بیفتد، مجلس را تمدید نمایند. مدرّس از موافقان این طرح بود و رسماً در جلسه ۳۲۱ از تمدید مجلس حمایت کرد.

- ۱۲/۷ - نطق مدرّس در مورد شرایط کاندیداهای دوره دوم مجلس شورای ملی.
- ۲۰/۸ - نظر و رأی مشروط مدرّس برای ادامه فعالیت دوره دوم مجلس شورای ملی.
- ۲۴/۸ - آخرین نطق مدرّس در جلسه علنی دوره دوم مجلس شورای ملی.
- ۲۱/۹ - نوشتن استعفانامه توسط مدرّس و گروهی از نمایندگان دوره دوم برای از اکثریت انداختن مجلس و بازگذاشتن دست وزرا در مقابله با حوادث.
- ۲/۱۰ - دعوت از ۲۰۰ نفر از علما [از جمله مدرّس]، تجار و اصناف به دربار توسط وزارت داخله حسب الامر نایب السلطنه برای مذاکره و استماع برخی نظرها درباره وضعیت و شرایط کشور.
- ۳۰/۱۲۹۱ - اعلان تدریس فقه و اصول توسط مدرّس در مدرسه ناصری (سپهسالار) بر اساس مصوبه وزارت معارف و اوقاف.
- ۱۷/۴ - مکتوب مدرّس درباره قانون آیین دادرسی: حقیر در کمیسیون دارالشوری و کمیسیون خارج حاضر بودم و به قدر امکان سعی نمودم که -الضرورات تبیح المحظورات. امور جزایی که به محاکم صلحیه و محاکم جنایی اختصاصی که بر طبق قانون تشکیلات باشد، ارجاع می شود، موافق شرع انور است و مواد متعلقه به امور اداری مخالفتی با قوانین اسلامی ندارد.
- ۱۸/۴ - تأیید و تصدیق قوانین محاکمات حقوقی دولت و قوانین موقتی محاکمات جزائی دولت توسط مدرّس.
- ۲۰/۷/۱۲۹۲ - مخالفت شهید مدرّس با تعویق انتخابات دوره سوم در مجلس مشاوره عالی که از نمایندگان دوره اول و دوم و شخصیت‌های کشور تشکیل شده بود. وی در این جلسه گفت: این مجلس مشاوره عالی هم نمی تواند تصمیم دولت را [تعویق مجلس] جایز بشمارد، باید هر چه زودتر انتخابات شروع و زمان کشور به دست مجلس سوم سپرده شود.
- ۱۰/۲/۱۲۹۳ - صدور اعتبارنامه مدرّس، نماینده هشتم تهران و توابع در انتخابات دوره سوم مجلس شورای ملی توسط اعضای انجمن نظارت بر انتخابات.
- ۶/۷ - شکایت اهالی بارفروش بابل به شهید مدرّس در مورد انتخابات در مازندران و درخواست ارسال یک مفتش برای رسیدگی.

- ۹/۱۷ - شکایت عده‌ای از علما و طلاب حوزه علمیه همدان به مدرّس از جریان انتخابات مجلس شورای ملی.
- ۱۰/۲۲ - اجرای مراسم تحلیف توسط مدرّس در دوره سوم مجلس شورای ملی.
- ۱۰/۲۶ - انتقاد مدرّس به تضعیف قوای ملت توسط عده‌ای از نمایندگان. وی اظهار داشت: قوای این شهر (اصفهان) از عالی تا دانی بر ضد انتخاب شخص من و حاج امام جمعه بودند.
- ۱۲۹۴/۱/۸ - پیشنهاد تأسیس دارالترجمه در وزارت معارف از سوی مدرّس در مجلس دوره سوم.
- ۲/۱ - اظهارات مدرّس در مورد قانون تشکیلات مالیه در جلسه سوم مجلس شورای ملی.
- ۶/۹ - اظهار نگرانی مدرّس درباره چگونگی مصرف مالیات اخذ شده از مردم.
- آخرین نطق مدرّس در جلسه علنی دوره سوم مجلس شورای ملی.
- ۸/۱۵
- ۸/۲۳ - آغاز مهاجرت گروهی از نمایندگان مجلس شورای ملی از جمله مدرّس، به عنوان اعتراض به تهدید پایتخت توسط قوای بیگانه.
- ۸/۳۰ - انتخاب چهار نفر از نمایندگان مهاجر به قم برای رهبری اقدامات و عملیات مهاجران. شهید مدرّس از جمله انتخاب شوندگان بود.
- ۹/۲۷ - حرکت دسته جمعی مهاجران از قم به سوی کاشان.
- ۱۲۹۶/۲/۱۳ - مخالفت مدرّس و دموکراتها با تجدید نظر در قانون انتخابات در دومین مجلس مشاوره عالی.
- ۱۲۹۷/۱/۱۳ - بازگشت شهید سید حسن مدرّس از سفر مهاجرت به تهران.
- ۴/۲۵ - تحسن عده زیادی از روحانیون از جمله مدرّس، حاج آقا جمال و سید محمد امام جمعه در حضرت عبدالعظیم و درخواست از احمد شاه برای عزل صمصام السلطنه از رئیس الوزرای.
- ۱۲۹۸/۷/۱۹ - نطق مدرّس در تأیید لایحه علما و تأیید اظهارات نمایندگان در سومین مجلس مشاوره عالی. در این جلسه دو موضوع مورد بررسی قرار گرفت: ۱- یادداشت سفارت انگلیس به دولت ایران. ۲- طرح پیشنهادی مشاور الممالک درباره قرارداد دوستی بین ایران و دولت شوروی.

- ۱۲/۳ - بازداشت عده زیادی از مقامات مملکتی نظامی و غیر نظامی و برخی از روحانیون، مانند سید حسن مدرّس و شیخ محمد حسن یزدی.
- ۱۲۹۹/۳/۶ - آزادی مدرّس از زندان کودتاگران.
- ۹/۷ - سخنان مدرّس در عمارت بادگیر در اجتماع رجال کشور که به دعوت احمد شاه گرد آمده بودند، مبنی بر عدم صلاحیت این مجلس برای رسیدگی به مراسم سفارت انگلیس و اظهار امیدواری به سیاست دوستانه دولت جدید شوروی و سرکوب متجاسران.
- ۱۳۰۰/۴/۱ - افتتاح دوره چهارم مجلس شورای ملی با حضور مدرّس نماینده مردم تهران. «در این جلسه مدرّس به نیابت ریاست مجلس انتخاب شد و به دلیل غیبت رئیس، مدرّس ریاست اولین جلسه را پس از رئیس سنی جلسه عهده‌دار گردید.
- ۳/۳۱ - انتشار بیانیه‌ای با عنوان «بیان حقیقت» به امضای مدرّس و گروهی از نمایندگان دوره چهارم مجلس شورای ملی در مخالفت با وقایع نود روزه «حکومت سید ضیاء» کودتای سوم حوت ۱۲۹۹ و اعلام الغای قرارداد ۱۹۱۹.
- ۴/۱ - انتخاب سید حسن مدرّس به نیابت مجلس شورای ملی.
- ۵/۱ - مخالفت مدرّس با اعتبار محمد نائینی از نائین و افشای ماهیت کودتای انگلیسی سوم حوت ۱۲۹۹ش و پشتیبانان و همکاران آن.
- ۵/۹ - نطق سید حسن مدرّس دربارهٔ قرارداد ۱۹۱۹ (۱۳ ذی قعدة ۱۳۳۷) و نصرت الدوله فیروز.
- ۵/۲۱ - تعیین مدرّس به عضویت در هیأت ملاقات‌کننده با احمد شاه قاجار.
- ۵/۲۴ - ایراد سخنرانی توسط مدرّس پیرامون عظمت مجلس شورای ملی در دوره چهارم.
- ۵/۲۴ - درخواست مدرّس برای ارجاع پرونده انتخاباتی معتمدالسلطنه نماینده خراسان به شعبه تحقیق محلی.
- نطق سید حسن مدرّس در مجلس شورای ملی پیرامون عضویت ایران در مجمع بین‌الملل.

- ۷/۱۶ - انتخاب مدرّس به سمت نایب رئیس دوم در دوره چهارم مجلس شورای ملی.
- ۷/۲۰ - اظهارات مدرّس دربارهٔ دولت و برنامه‌های دولت قوام‌السلطنه در مجلس چهارم (به عنوان موافق).
- ۱۳۰۱/۱/۱۴ - انتخاب سیّد حسن مدرّس به عنوان نیابت اول رئیس مجلس.
- ۱/۱۶ - اظهار نظر مدرّس دربارهٔ محمد تقی خان پسیان، میرزا کوچک خان و خیابانی در جلسه دورهٔ چهارم مجلس شورای ملی.
- ۳/۱۸ - نطق مدرّس دربارهٔ اعزام محصل نظامی به اروپا و واگذاری حق استخراج نفت به کمپانیهای مستقل آمریکایی.
- دیدگاه سیّد حسن مدرّس در مورد تصویب فوریت واگذاری امتیاز حق استخراج نفت به کمپانیهای مستقل آمریکایی.
- ۷/۱۲ - نطق سیّد حسن مدرّس علیه رضاخان میرپنج (وزیر جنگ). وی در بخشی از سخنانش اظهار داشت:
- «اما امنیت در مملکت است، منتهی به دست کسی است که اغلب ماها از او خوشوقت نیستیم، چرا در پس پرده حرف می‌زنید، مگر شما ضعف دارید، چرا حرف نمی‌زنید و دل خودتان را می‌لرزانید، مگر می‌ترسید... ما که از رضاخان ترسی نداریم. ما قدرت داریم پادشاه را عزل کنیم... و همچنین رضاخان را استیضاح کنیم».
- انتقاد مطبوعات از سردار سپه به دنبال نطق مدرّس و معتمدالتجار.
- ۷/۱۴ - انتخاب مدرّس به نیابت اول رئیس مجلس دوره چهارم برای دومین بار.
- ۷/۲۵ - پاسخ رضاخان میرپنج به سیّد حسن مدرّس در پی نطق مدرّس علیه وی در ۱۲ مهر ۱۳۰۱.
- ۸/۲۳ - پیشنهاد سیّد حسن مدرّس به استعمال البسه وطنی توسط مستخدمان دولت، در جلسه ۱۶۸ مجلس چهارم.
- ۸/۲۴ - نطق مدرّس در دورهٔ چهارم مجلس شورای ملی دربارهٔ واگذاری امتیاز نفت شمال به کمپانی آمریکایی و مخالفت با واگذاری آن به کمپانیهای اروپایی.
- ۹/۲۴ - نطق مدرّس دربارهٔ «راه علاج دردهای اقتصادی کشور».
- ۱۰/۶ - نطق مدرّس دربارهٔ آوردن معلّمان خارجی برای تدریس و استفاده از معلّمان ایرانی.

- ۱۰/۲۷ - نطق مدرّس در دوره چهارم مجلس شورای ملی دربارهٔ بین‌النهرین.
- اظهار تنفر مدرّس از مظالم انگلیس در بین‌النهرین. این اظهارات مورد تأیید نمایندگان قرار گرفت.
- ۱۲/۱۳ - نطق تاریخی مدرّس در مخالفت با برنامه دولت جدید میرزا حسن خان مستوفی الممالک در مجلس چهارم شورای ملی.
- ۱۳۰۲/۱/۱۵ - نطق مدرّس دربارهٔ تسریع در اعلام تاریخ انتخابات دوره پنجم مجلس شورای ملی.
- ۱/۱۹ - گزارش اداره نظمیّه مبنی بر مخالفت و مبارزه سیّد حسن مدرّس علیه رضاخان میرپنج [وزیر جنگ].
- ۱۳۰۲/۱/۲۱ - نطق مدرّس دربارهٔ ضرورت اعلام انتخابات دوره پنجم مجلس شورای ملی از سوی دولت ایران.
- ۱/۲۵ - پیشنهاد سیّد حسن مدرّس و چند تن دیگر از نمایندگان دربارهٔ حق فرستادن یک نماینده از سوی اهالی بحرین به مجلس شورای ملی.
- ۲/۲۶ - سخنرانی سیّد حسن مدرّس در مورد اهمیت و نقش مجلس شورای ملی و اظهار تأسف از وقایعی که در مجلس اتفاق افتاده است. وی در بخشی از سخنانش اظهار داشت: «مملکت اصل بنیانش ملت است... مجلس شورای ملی عبارت است از مجموع آن و حقیقتاً تمام ملت در مجلس شورای ملی جمع‌اند. عظمت ملت همان عظمت مجلس شورای ملی است».
- ۳/۴ - تکذیب‌نامه سیّد حسن مدرّس به شیخ خزعل توسط خود مدرّس.
- تکذیب‌نامه مدرّس نسبت به شایعه دریافت یک هزار و دویست لیره از شاهزاده نصرت‌الدوله.
- ۳/۲۱ - طرح مطالب مربوط به استیضاح نسبت به دولت مستوفی الممالک توسط مدرّس. در این طرح ایشان به صورت مفصل نسبت به مسائل مختلف از جمله روابط حسنه با دولتهای دیگر سخنانی ایراد کرد.
- ۱/۳۱ - آخرین نطق سیّد حسن مدرّس در دوره چهارم مجلس شورای ملی. وی در این جلسه دربارهٔ تحولات ایران به صورت مفصل بحث کرد؛ از جمله اظهار داشت: «با اینکه می‌دانم سردار سپه (رضاخان) که وزیر جنگ حالیه است، با جوهر و با کفایت است، ولیکن موافقت مجلس او را قوت داد».

- ۱۱/۱۱ - نامه سید حسن مدرس به شاهزاده نصرت الدوله، والی ایالت فارس در مورد مسائل جاری کشور.
- ۱۳۰۲/۱۲/۲۳ - مخالفت مدرس در مجلس چهارم با اعتبارنامه وکلایی که به دستور سردار سپه انتخاب شده و یا با او تباری داشته‌اند.
- ۱۲/۲۷ - اهانت دکتر حسین بهرامی به مدرس. وی در پایان جلسه به تحریک تدین (ریاست مجلس) سیلی محکمی به صورت مدرس نواخت به طوری که عمده مدرس از سرش افتاد.
- ۱۳۰۳/۱/۲ - شعار تاریخی و معروف مدرس: مرده باد جمهوری! زنده باد خودم! در برابر شعار عده‌ای از دولتیان که اجیر سردار سپه بودند و شعار مرده باد مدرس و زنده باد جمهوری سر می‌دادند.
- ۴/۲۹ - اعتراض شدید سید حسن مدرس به اعلام حکومت نظامی در تهران^۱.
- ۵/۷ - نطق مهم سید حسن مدرس درباره استیضاح دولت سردار سپه؛ وی در بخشی از سخنانش اظهار داشت: «فقط استیضاح من از حیث بودن سردار سپه در رأس سیاست است و الا از حیث وزارت جنگی ایشان اگر ترتیبی بشود که وزیر جنگ باشند، بنده هم طرفدار ایشان می‌باشم».
- ۵/۸ - حمله روزنامه ستاره ایران به مدرس تحت عنوان: استیضاح افتضاح و ستودن سردار سپه.
- ۵/۱۷ - هجوم عده‌ای ناشناس به سه تن از وکلای مجلس، از جمله سید حسن مدرس در سحرگاه این روز.
- ۵/۲۶ - نامه رئیس مجلس شورای ملی به وزارت داخله درباره ضرب و جرح سید حسن مدرس و دو نفر از نمایندگان.
- ۸/۱۰ - نطق تاریخی مدرس در مجلس شورای ملی درباره وضع ناگوار کشور، حکومت مشروطه و فشارهای غیر قانونی سردار سپه. مدرس در این نطق به وکلا هشدار می‌دهد که خود آنها نیز در معرض خطر قرار خواهند گرفت.

۱ - علت برقراری حکومت نظامی کشته شدن مازور ایمیری ویس به دست عده‌ای از مردم بود. وی (کنسول آمریکا) به هنگام عکسبرداری از سقاخانه آشیخ هادی مورد حمله قرار گرفت و مجروح شد و پس از انتقال به بیمارستان درگذشت.

- ۱۰/۲۷ - حرکت سفیر مدرّس [رحیم‌زاده صفوی، مدیر روزنامه آسیای وسطی] از تهران به طرف پاریس برای ارسال پیام مهم مدرّس به احمد شاه.
- ۱۱/۲ - رفتن سردار سپه به منزل سیّد حسن مدرّس. در این ملاقات و ملاقاتهای بعدی سردار سپه به مدرّس طوری وانمود ساخت که تسلیم محض او شده است و از آن پس هر چه مدرّس بگوید، عمل خواهد کرد. مدرّس گفت: من چه مساعدتی می‌توانم بکنم؛ سردار سپه تقاضا کرد که فرماندهی کل قوا را به او بدهند تا شاه نتواند ناگهان او را منتقل کند.
- ۱۱/۲۵ - پیشنهاد سیّد حسن مدرّس در مجلس پنجم مبنی بر اضافه کردن کلمه امنیه بین دو هلال بعد از کلمه تأمینیه در ماده واحده مربوط به واگذاری فرماندهی کل قوا. وی در مورد علت این موضوع اظهار داشت: در بین‌الهالین امنیه نوشته شود که در خصوص امور کشوری فقط امنیه بیرون اختصاص به سردار یعنی رئیس کل قشون دارد، که در نتیجه به همین صورت تصویب شد.
- ۱۲/۴ - مخالفت سیّد حسن مدرّس با لایحه نظام اجباری در مجلس شورای ملی.
- ۱۳۰۴/۲/۱۱ - حضور سردار سپه در منزل شهید مدرّس و گفت و گو با وی در مورد لایحه نظام اجباری. قرار شد قانون مزبور از تصویب مجلس بگذرد.
- نطق مدرّس درباره قومیت و ملیت پس از بمباران و اهانت به مدینه از سوی وهابیه در اوایل شهریور ۱۳۰۴ (در مجلس پنجم شورای ملی).
- ۷/۲ - نطق مدرّس در دوره پنجم مجلس شورای ملی به دنبال قحطی نان که طبق سیاست رضاخان برای بهانه پیدا کردن به هم ریختن مجلس و دستگیری طرفداران مدرّس تدارک دیده شده بود. مدرّس به رغم کسالت داشتن با کمک دوستانش که زیر بغلهای او را گرفتند به مجلس آمد.
- ۱۳۰۵/۴/۱ - انتخاب سیّد حسن مدرّس برای نمایندگی مردم تهران در مجلس دوره ششم شورای ملی.
- ۵/۱۹ - نامه شکوائیه عده‌ای از استان خراسان به مجلس شورای ملی توسط سیّد حسن مدرّس.
- ۵/۲۲ - مخالفت سیّد حسن مدرّس با اعتبارنامه‌های نمایندگان فرمایشی که با نفوذ رضاخان به دور ششم مجلس شورای ملی راه یافته بودند.

- ۱۶/۲۹ - نطق مهم مدرّس درباره مسائل مهم کشور در دوره پنجم مجلس شورای ملی از جمله مسئله جمهوریت و تغییر سلطان.
- ۱۸/۷ - نطق مفصل مدرّس درباره تاریخ بیست ساله ایران و انتقاد از قرارداد ۱۹۱۹.
- ۱۸/۸ - سوء قصد به جان مدرّس توسط عده‌ای ناشناس. در این ترور شهید مدرّس از ناحیه بازو و کتف آسیب دید. شایان ذکر است در این ایام رضاخان برای اینکه مورد اتهام قرار نگیرد. از تهران خارج شده بود.
- ۱۸/۸ - انتشار خبر ترور مدرّس در روزنامه ایران به شماره ۲۲۳۹.
- ۱۸/۱۰ - گزارش رویتر درباره سوء قصد به سید حسن مدرّس نماینده دوره ششم مجلس شورای ملی.
- ۱۳۰۶/۸/۱ - اعتراض شدید نمایندگان مجلس شورای ملی نسبت به ترور شهید مدرّس. - نامه مفصل مدرّس به حاج آقا نورالله اصفهانی. او در این نامه اشارتی داشت به یک ضرب‌المثل معروف عربی که: والله لو ترک القطا لنام. اگر بگذارند مرغ حق (شباهنگ) می‌خوابد.
- ۱۳۰۷/۷/۱۶ - دستگیری مدرّس توسط سرتیپ محمّد درگاهی. وی در این جریان در درگیری مصدوم می‌شود و کشان‌کشان به طرف اتومبیل هدایت می‌گردد و از تهران خارج و سرانجام در محبس نظمیه شهرستان خواف زندانی می‌شود.
- ۱۳۱۶/۷/۲۳ - انتقال سید حسن مدرّس از خواف به کاشمر در ساعت ۵ بعدازظهر.
- ۱۸/۴ - انتقال و تحویل سید حسن مدرّس پس از ۹ سال از لشکر شرق به شهربانی خراسان، حسب تلگراف پاریس نوایی رئیس شهربانی خراسان.
- ۱۸/۲۳ - انتقال سید حسن مدرّس از خواف به کاشمر.
- ۱۹/۹ - شهادت سید حسن مدرّس به دست عمال رضاشاه.
- جهانسوز. - گزارش خلاف واقع فوت مدرّس توسط مأمور نگهبان او به سرپاسبان
- ۱۹/۲۳ - صدور یک فقره چک به مبلغ ۱۵۰۰ ریال و به شماره ۸۲۹۸ از محل اعتبار مخفی شهربانی مرکز و ارسال آن به مشهد، به عنوان انعام برای قاتلان شهید مدرّس، هر نفر مبلغ ۷۵ تومان.
- ۱۳۲۰/۷/۲۷ - نامبرد اسم شهید مدرّس در مجلس شورای ملی برای اولین بار توسط شیخ الاسلام ملایری پس از شهریور ۱۳۲۰.

- افشای راز قتل شهید حسن مدرّس توسط شیخ الاسلام ملایری، نماینده ملایر در مجلس شورای ملی. ۱۳۲۱/۵/۳
- ارسال پرونده قتل سیّد حسن مدرّس به دادگاه جنایی تهران برای رسیدگی و صدور حکم مقتضی.
- آغاز اولین جلسه محاکمه قاتلان مدرّس به دستور دکتر جلال عبده، دادستان وقت دیوان کیفر.
- پایان محاکمه متهمان به قتل شهید حسن مدرّس. ۱۶/۵

منابع و مآخذ

- ۱- اتحادیه، منصوره؛ گزیده‌ای از مجموعه اسناد عبدالحسین میرزا فرمانفرما، نشر تاریخ ایران، ۱۳۶۶، ج ۱ و ۳.
- ۲- ترکمان، محمّد، مدرّس در پنج دوره تقنینیه، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۷، ج ۱.
- ۳- خواجه‌نوری، بازیگران عصر پهلوی، تهران، انتشارات جاویدان، ۱۳۵۷.
- ۴- عاملی، باقر، روزشمار تاریخ ایران، تهران، نشر گفتار، ۱۳۶۹، ج ۱.
- ۵- گلبن، محمّد، مدرّس در تاریخ و تصویر، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت ارشاد، ۱۳۶۷.
- ۶- مکی، حسین، مدرّس قهرمان آزادی، تهران، ۱۳۵۸، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ج ۱ و ۲.
- ۷- مؤسسه پژوهش و مطالعات فرهنگی بنیاد مستضعفان، مدرّس و مجلس، تهران، ۱۳۷۳.
- ۸- مؤسسه پژوهش و مطالعات فرهنگی، مدرّس و مجلس (نامه‌ها و اسناد)، تهران، ۱۳۷۳.